

ŞEMS'İN MEVLÂNÂ'YA, MEVLÂNÂ'NIN ŞEMS'E ÖVGÜLERİ

ADNAN KARAİSMAİLOĞLU

Mevlânâ'nın hayat hikâyesinde Tebrizli Şems'in özel bir yeri vardır. Şems ise âdetâ Mevlânâ ile bilindi. Her iki zatın beraberliği bugün artık dünyanın ilgisini çekmektedir. Söylenenlere değil de kendi söyledikleriyle onları tanımaya ve anlamaya çalışmak daha anlamlı olacaktır. Bu tanıma çabasına girenler, onların dostluk ve hakikat adına söylediklerinden bilgi ve görgü anlamında kazançlı çıkacaklardır. Bütün dedikodular ve acı sözler zihinlerden silinmelidir.

Mevlânâ ve Tebrizli Şems'ten aktaracağımız ifadeler, Konya'da söylenip yazılmış ve cihana yayılmıştır. Bir arada bulunma zamanları 22 ay kadar oldukça kısa bir zamandır. Ancak hangi ölçüye göre dense cevap yetersiz kalacaktır. Zira mana âlemindeki zaman birimini bilmiyoruz.

Tebrizli Şems, Konya'ya ilk olarak 29 Kasım 1244 (26 Cemaziyelahir 642) tarihinde geldi. İlk ayrılışı on altı ay kadar sonra 11 Mart 1246 (21 Şevval 643) günüdür. On beş ay kadar sonra Şam'dan geri gelişi 8 Mayıs 1247 (1 Muharrem 645) ve tamamen ortadan kayboluş tarihi 5 Aralık 1247 (5 Şaban 645) Perşembe günüdür. Kayıtlardan biri de Ahmed Eflâkî'ye aittir: “Şemseddin'in kaybolup gizlendiği tarih 645 yılının Perşembe günüdür.”

Mevlânâ, 37 yaşında Şems-i Tebrizî'yle karşılaştı ve 40 yaşında ondan ayrı düştü.

Tebriz'de muhtemelen 1186'de doğan ve hayatıyla ilgili karmaşık ve gizemli bilgilerden başka pek bir şey bilinmeyen Şems'in, Mevlânâ'dan ayrıldıktan sonraki dönemi sır perdesiyle kaplıdır. Mevlânâ iki defa Şam'da onun izini aradı ve şiirlerinde onu hep Tebriz'de hayal etti.

Şems ile Mevlânâ'nın dostluğunun ve beraberliğinin hem sebeplerini hem de derinliğini, her ikisinin ifadelerinde açıkça görmek mümkündür. Onların anlatımında bir kişiye dönüşen eşler ve dostlar, birlikte Hakk'a doğru yolculukta güç kazanmaktadırlar. Hedef sevgilerle Hakk'a vuslattır. Bu birlik maddî ve nefsî zevkleri, bağları koparacak, her türlü zorluğu, engeli ve tehlikeleri aşıp geçecek bir güce sahiptir.

Şemseddin Muhammed-i Tebrizî kendisini talihli görmektedir, sevinçlidir. Zira Konya'da çokça aradığı Mevlânâ ile nihayet buluşmuştur:

*Senin yüzünü görmek, vallahi, mübarektir.
Mürsel Nebî'yi görmeyi arzu eden kişi tabii şekilde
Mevlânâ'yı görsün; sadelikle, teşrifatla değil...*

*Mevlânâ'yı bulana ne mutlu! Ben kimim? Ben
elbette buldum. Ne mutlu bana!*

Tebrizli Şems'in bu sevincine konuşmalarında dualar eşlik etmektedir:

*Yüce Allah, Mevlânâ'ya uzun ömür versin! Yüce
Allah'ım! Onu bize bağışla, bizi ona bağışla! Âmin
diyene uzun ömür versin -Allah-*

*Sübeyl Ünver'in 1956
yılında çizdiği Şems-i
Tebrizi*

Yine o, kendisinin Mevlânâ ile aynı öze ve hissiyata sahip olduklarını, bütünleştiklerini mutlulukla anlatmaktadır:

Mevlânâ'yı görmüş olan beni gördüğünde, Mevlânâ'yı görmüş gibi olursun. Beni görene ne mutlu! Ben bizzat yüz kere, "Benim Mevlânâ'yı göreceğim gücüm yok" dedim. Mevlânâ da benim hakkımda böyle söyler.

Yeni bir şey arayışı içinde olan Tebrizli Şems, zamanında şeyhlik yapacak kişi olarak sadece Mevlânâ'yı görmektedir. Onun mürit

arama arzusunda olmadığını söylerken de bir anlamda övgüsüne devam etmektedir:

Ben bizatibi kendi şeyrimden çıktığımdan beri bir şeyh görmedim. Eğer yaparsa şeybliğe Mevlânâ yaraşır. Ancak kendisi hırka vermez. "Bize hırka ver, saçımızı kes" diye zorlayarak gelirlere mecburen verir. Bu başkadır, "Gel benim müridim ol" diyen başkadır.

Mevlânâ'nın mana âleminin güneşi olarak tanıttığı Tebrizli Şems, Mevlânâ'nın bilgin

kişiliği hakkında çok açık ve ayrıntılı bilgilerde vermektedir:

Şu anda bütün ilimlerde ister usul/metod ister fıkıh/ hukuk ister nahiv/dilbilgisi Mevlânâ'nın benzeri yoktur. Gerekirse, dilerse ve usanmazsa mantık alanında mantık erbabıyla mana gücüyle onlardan daha güçlü, onlardan daha zevkli ve onlardan daha güzel konuşur.

Şems kendisi için de “Ben yüz yıl çalışsam, onun ilminin ve hünerinin onda birini elde edemem.” demektedir. Hulasa, Şems için Mevlânâ ile bir arada olmak adına ciddi tercih sebepleri vardır:

Benim için sizinle bulunmak, bana saltanat ve makam verilecek yerden daha hoştur. Ben Tebriz'e gidersem orada büyük bir makamım olur. Sizinle oturmak orada olmaktan daha hoştur. Çünkü bir kimse bana makam ve mal verir de benim sözümü anlamaz ve idrak etmezse, bunda ne hoşluk olur? Benim sözümü anlayacak ve idrak edecek kişiyle hoşluk olur.

Yukarıda aktarılanlardan anlaşıldığına göre Şems'in gözünde Mevlânâ özel vasıflı bir şeyhtir, çok üstün bir âlimdir ve sevdiğiyle özdeşleşen bir dosttur. Onun alçak gönüllülüğü, sabrı, insanlara saygı göstermesi gibi birçok insanî ve dinî özellikleri vardır.

Şems ile Mevlânâ'nın beraberliklerini ve yol arkadaşlıklarını anlatmak için iki, hatta üç özel örnek anılmaktadır. Biri Hz. Musa ile Hızır, diğeri Sultan Mahmud ile Ayaz. Hz. Musa ile kardeşi Harun da buraya ilave edilmelidir. Yine başka benzer kişi ve kişilikler bulmak veya benzerlikler oluşturmak mümkündür. Bu örnekler, bizzat onların sözlerinde de çeşitli şekillerde yer almaktadır. İlk benzetmelerde Mevlânâ Hz. Musa yerindedir, Şems ise Hızır; Sultan Mahmud Şems'tir, Mevlânâ ise onun beylerinden biri olan Ayaz.

Edebî gelenekteki ve arifane söyleyişlerdeki teşbih ve mübalağa sanatları, günümüzde pek anlaşılammakta ve kimilerinin itirazlarına kaynak olmaktadır. Suret/dış görünüş ile mana/öz uyumu ya da uyumsuzluğu önemli bir konudur. Gerçekte Mevlânâ'nın namazın suretinden ve manasından bahsettiği gibi hikâyenin de suretinden ve manasından söz açmaktadır. Hedef beden, suret, şekil, madde ve görüntünün ötesine uzanmak, manaya ulaşmaktır.

Geleneğimizde Hz. Musa'nın büyük peygamberlerden olmasına rağmen, Hızır Aleyhisselam'ın açıklamalarına ihtiyaç duyması, inananlar için ders alınması gereken bir durum olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle görünen hâllerin ve yaşanan olayların ardında, perdenin gerisinde farklılıklar olabileceğine hep vurgu yapılmıştır. Temkinli, sabırlı ve duyarlı olunması öğretilmiştir. “Olanda bayır vardır.”, “Hikmetinden sual olunmaz.” veya “Her geceyi kadir, her geleni Hızır bil.” deyişleri bu bakışın ürünleridir. Kaynak başta Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerdir.

Şems'in Makâlât'ından şu cümle aynı hususun farklı bir ifadesidir: “Mutlu insan o kişidir ki, bir kula rastlayınca Hızır ve Musa olayını gönlünde saklayarak onu kendine önder sayar.”

Mevlânâ'nın sadık oğlu Sultan Veled 18 yaşında şahit olduğu Mevlânâ ile Şems'in buluşmasını şöyle açıklamaktadır:

Musa Aleyhisselam'nın nebîlik gücüne ve peygamberlik azametine rağmen Hızır Aleyhisselam'ı aradığı gibi Mevlânâ -Allah, aziz sırrıyla bizi kutlasın- da kendinde var olan bütün faziletlere, özelliklere, makamlara, kerametlere, nurlara, sırlara ve devrindeki benzersizliğine rağmen Şemseddîn-i Tebrizî'yi -Allah, aziz sırrıyla bizi kutlasın- aramıştı.

Sûfîlerin meclisi. Mevlânâ, Mesnevî, Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Mevlânâ için Şemseddîn-i Tebrîzî'nin ne anlam taşıdığını, hangi makamda olduğunu yine zamanının edebî ve sırlı diliyle kendisinden öğrenmek gerekir. O, Tebrizli Şems'ten muhtemelen 10 yıl kadar sonra başladığı *Mesnevî*'sindeki ayrılma ve buluşma sahnelerinin arkasında âdetâ her zaman aralarındaki manevi bağı hatırlamakta ve hatırlatmaktadır. *Dîvân-ı Kebîr*'i ise baştanbaşa bu macerayı anlatmaktadır diyebiliriz. Binlerce beyit aktarmak mümkündür. Sırlı, gizemli ve dünyanın tahmin edilemez işlerini anlatan buluşma örneği gibi örnekler vardır Mevlânâ'nın dilinde. Örneklerden bir ikisi şöyledir:

*Tebriz'in gururu Şems! Yüzünü göster doğudan;
ben Hüdübüdüm, arzum Süleyman'ın huzuruna
varmaktır.*

*

*Hayalin gönlümde bir sultan gibi salınıp yürümede;
tıpkı Süleyman'ın Mescid-i Aksâ'ya girişi gibi.*

*

*Şablar şabı Tebrizli Şems! Ne güzel bir rabbânî
Anka'dır; O, bir güneştir ne doğudadır ne batıdadır
ne de bir yeredir.*

*

*Tebrizli Şems! Zamanın Musa'sısın; Harun'u
ayrılıkta bırakma.*

*

*Senin önünde şab ve sâkî Şems-i Tebrîzî'nin bâkî
kadehi var.*

*Sübhânellah ne güzel bir gölgelik! Artık sen, kendi
aslımın aslıma gel.*

*

*Tebrizli Şems geldi, gönlümde safa meclisi kurdu; bu
kapı ve duvar aşk şarabıyla sarhoştur.*

*

Tebrizli Şems'in aşkında taç sahibi bir sultanım. O tahta gelince, ben onun huzurunda vezirim.

*

*Ey Tebrizli Şems, gör bizi. Sen ne güzel yardımcıydın!
Ey yürüyüşte ayağımıza kuvvet, ey hastalıkta
canımıza sıhhat olan!*

*

*Canımızın ıftıbarı Şemseddin dengini Tebriz'e
götürdü; çabuk geri getirelim, bizim her şeyimizdir.*

*

*Tebriz onu görmekle cennet gibidir; cennete gitti,
onu görmek arzumdur.*

*

*Tebrizli Şems Türklerin padişahıdır. Ovaya git,
zira padişah otağda değildir.*

Bugün elimizde kırk bin kadar beyit barındıran Mevlânâ'nın şiir divanı, dünyada *Dîvân-ı Kebîr* adından ziyade *Külliyât-ı Şems-i Tebrizî* veya *Dîvân-ı Şems* adıyla tanınmaktadır. Böyle bir anışın başka bir örneğini bilmiyoruz. Bu eserde yüzlerce gazel, binlerce beyit sadece Şems için söylenmiş gibidir. Gerçek olan ise her şey Hak ve hakikat içindir. Hakk'ı bilişin verdiği coşkunuğu ve aşkı anlatan Tebrizli Şems'li bir gazel:

Ez sekâbum rabbubum bîn cümle ebrâr mest

Vez cemâl-i lâ yezâlî heft u penc u çâr mest

*Bak, bütün iyiler, "Rableri onlara tertemiz bir
içecek verir (İnsan, 76/21)"den sarboş; Hakk'ın
cemâlinden dolayı yedi, beş ve dört, sarboş.*

*Bak şu kıyamete, sanki gayp âleminden göründü;
küp, testi ve Kevser havuzu Cabbâr Allab'ın
şarabıyla sarboş.*

Şems-i Tebrizi Cami ve Türbesi

Mesnevî girişi,
Beyazıt Yazma Eserler
Kütüphanesi

Beden yerdeki gölge gibi, âşıkların temiz canlarıysa, "zemininden ırmaklar akan (Bakara, 2/25)" aşk cennetinde sarboş.

Bak, Hakk'ın cemalinin tecellisi çoğalınca, her iki âlem olmuş Musa gibi sarboş.

Sarboşların isteklerinden ve "Sen beni asla göremezsin (A'râf, 7/143)." cevabından dolayı Ahmed-i Muhtâr'ın her bir kılı şefaati edişte sarboş.

O, baştır, bizse ona sarılmış sarık gibiyiz; o tarafa ait şarapla baş ve sarık sarboş.

Mısırlı Yusuf'sun, eğ başını Mısır'a bak, gör, şehir bengâme içinde cümle çarşı sarboş.

Ey kardeş! Söylersen, bu acayip şeylerden dolayı hayret edip kalırsın; arş, kürsü ve gökler, bütün bu yaratılanlar sarboş.

Tebrizli Şems çıkıp geldi, gönümde bir safa meclisi kurdu; bu kapı ve duvar, aşk şarabıyla oldu sarboş.

Mevlânâ şu gazeli ise Şems'in Konya'dan ilk olarak habersizce ayrılıp Şam'a gittiğinde mektup niyetiyle yazmıştır:

Be Hudâyî ki der ezel bûdest

Heyy u dânavu kâdir u keyyûm

Ezelden diri, bilen, kudretli ve tasarruf sahibi

Allah'a yemin olsun;

Onun nuru aşk mumlarını yaktı; böylece binlerce sır malum oldu.

Onun bir hükmüyle cihan âşık, aşk, hâkim ve mabkûmla doldu.

Tebrizli Şems'in tılsımlarında onun acayıplıklar hazinesi gizlendi.

Senin yolcuğu çıktığın andan itibaren mum gibi tatlılıktan ayrıldık.

Bütün gece mum gibi yanıyoruz. Ateşiyle beraberiz, baldan mahrumuz.

Onun yüzünün ayrılığında bizim cismimiz virandır; can da onda baykuş gibi.

O dizgini bu tarafa çevir; hayat filinin hortumunu hareketlendir.

Senin yokluğunda sema helal değildir. Sevinç, şeytan gibi taşlanmıştır.

O anlamlı mektup ulaşmıcaya dek sensiz hiçbir gazel söylenmedi.

Senin mektubunu dinleme zevkiyle, beş altı gazel nazmedildi.

Bizim gecemiz seninle sabah olsun. Ey! Seninle Şam, Ermen ve Rum diyarı övünmekte

Şems'i Şam'da düşündüğünde Mevlânâ, Şam'a ve Şems'e yaraşır bir gazel söylemiş, Şam'ı sevgileriyle Anadolu'ya bağlamıştır:

*Mâ âşık u sergeştevu şeydâ-yi Dimeşkîm
Cândâdevu dil beste-i sevda-yi Dimeşkîm*

*Biz Şam'a âşık, hayran ve vurgunuz; Şam'ın
sevdasına canı vermiş, gönül bağlamışız.*

*O yandan parlayan saadet sabahı için her gece ve
seber vakti Şam'ın seherlerinin sarhoşuyuz.*

*Berîd kapısındaız, yardan ayrıldık; O âşıklar
camiinden Şam yeşilliğindeyiz.*

*Osman'ın Musbafî'na yemin için el basarım, o
sevgilinin inci dişinden dolayı Şam'ın lalasıyız.*

*Ferec kapısından uzaksın, Ferâdîs kapısından da;
Şam'da ne seyirdeyiz, nasıl bilirsin?*

*Madem Mesib'in beşiğindeyiz, Rebve'ye/tepeye
çıkalım. Çünkü Şam şarabıyla sarhoş rabîp gibiyiz.*

*Şahane Neyreb tepesinde bir ağaç gördük; onun
gölgesinde oturduk, Şam'a hayranız.*

*Meydan yeşillendi; çevgene benzer zülüfle top gibi
yuvarlanalım, Şam ovasındaız.*

*Ne zamana kadar tatsız kalacağız, o zaman eyere
binelim; Şam'ın kalbinin doğu kapısındaız.*

*Cebel-i Sâlib'te/Sâlibiyye'de inci madeni var; o
inciden dolayı Şam denizine gark olduk.*

*Şam görüşme sebebiyle dünya cenneti gibidir; biz
Şam güzelini görmek için bekliyoruz.*

*Anadolu'dan Şam'a doğru üçüncü defa koşturalım;
Şam/gece gibi saçtan dolayı Şam'da taptazeyiz.*

*Tebrizli Şemsül-Hak Efendi oradaysa Şam'a kuluz;
hem de ne Şam kuluyuz.*

Hem Şems hem de Mevlânâ, Sultan Mahmud'u ve onun beylerinden özel biri olan Ayaz'ı konuşmalarında ve eserlerinde çokça

konu ettiler. Mevlânâ, Şems'le kendisini onlara benzetmektedir:

*Şems-i Tebrîzî! Can sultanlarımın sultanı sensin; senin
gibi bir Mahmud, benim gibi başka bir Ayaz gelmedi.*

Şems'in Makâlât'ı ile Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki ortak konu ve hikâyelerinden birinde Sultan Mahmud, çok değerli bir inciyi vezirinden başlayarak yakın adamlarına göstererek sorar, "Bu inci nasıldır ve ne eder?" "Yüz eşek yükü altından daha iyi değer eder" diye cevap verir. Sultan, "Kır" dediğinde vezir, "Nasıl kırarım? Ben senin hazinenin ve malının iyiliğini isterim. Değer konamayan böyle bir incinin heder olmasını nasıl görürüm?" şeklinde cevap verir, Sultan kaftanla onu ödüllendirir. Elli altmış beyle benzer soru ve cevaplar devam eder. Hepsi ödüllendirilir. Sıra Ayaz'dadır. Benzer soru sorulduğunda cevabı, "Benim söyleyebileceğimden fazla" olur. Sultan "Şimdi çabuk onu parçala" dediğinde, süratle inciyi parçalar. Beylerden feryat yükselir: "Bu, ne korkusuzluktur? Bu ışık dolu inciyi kıran, vallahi kâfirdir." Ayaz'dan şöyle cümleler gelir: "Ey ünlü büyükler! Kıymetçe padişahın buyruğu mu daha iyidir, inci mi? Ben gözüümü padişaktan çevirmiyorum; ben müşrik gibi taşaya yönelmem." Şems'in Makâlât'ında hikâyeye biraz daha duygulu anlatılır ve son cevap kısadır: "Şahın emri, bu cevberden daha değerlidir." Herkes şaşkındır ve Ayaz üstündür.

Mevlânâ Fîbi Mâ Fih'te anlatıyor:

*Dünyada unutulmayacak olan bir şey vardır. Her şeyi
unutsan ve onu unutmasan korku yoktur. Eğer her şeyi
yerine getirir, hatırlar ve unutmaz, ama onu unutursan
hiçbir şey yapmamış olursun. Şunun gibi: Bir padişah
seni köye belirli bir iş için gönderir. Sen gidersen ve
yüz başka iş yaparsın. Onun için gitmiş olduğun işi
yapmadığında, hiçbir şey yapmadın gibidir. Hulasa,
insan bu âleme bir iş için gelmiştir ve amaç odur. Onu
yapmazsa, bu durumda hiçbir şey yapmamıştır.*

Şems Kabristanı ve Türbesi